

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

О. Ю. Теплова, А. Ф. Завальнюк, Б. І. Нестерович

У статті окреслені основні наукові дослідження з проблеми творчої самореалізації особистості, в тому числі особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті його музично-теоретичної підготовки в процесі формування готовності до творчої самореалізації. На основі аналізу психолого-педагогічних, філософських, музикознавчих джерел, практичного досвіду підготовки вчителів музичного фаху обґрунтовано, сформульовано, визначено зміст поняття творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті професійної підготовки.

Ключові слова: творча самореалізація, музично-творча діяльність, формування готовності до творчої самореалізації вчителя музичного мистецтва.

THE PROBLEM OF CREATIVE SELF-IMPROVEMENT OF PERSONALITY IN SCIENTIFIC RESEARCH

O. Teplova, A. Zavalniuk, D. Nesterovych

The article outlines the main scientific researches on the problem of creative self-realization of the individual, including the personality of the future teacher of musical art in the context of his musical theoretical training in the process of formation of readiness for creative self-realization. On the basis of psychological and pedagogical, philosophical, musicological sources, the existing practical experience in the training of teachers of music specialty is substantiated, formulated, the content of the notion of creative self-realization of the future teacher of musical art in the context of vocational training is defined. Optimal psychological and pedagogical principles, that stimulate the process of formation of students' readiness to creative self-realization, fall into the elaborated system with its methods, pedagogic aims, stages and forms of education presenting the amount of structural constituents and their interaction. The analysis of scientific literature enables to characterize the contents of formation of students' readiness to creative self-realization and learn the structure of music pedagogic creativeness. The study of readiness state determines criteria and levels of formation and works out the ways of its improvement. The definition "readiness to creative realization of the future Music teacher" was substantiated and formed on the basis of psychologic and pedagogic, philosophic and musicological sources, practical experience of student musical training. This research paper confirms the determination of readiness to creative self-realization of the future Music teachers as a complex integrated formation, which presents the combination of acquired special knowledge, skills and habits that are necessary for realization of the music creative activity and revelation of the personal creative potential. The further research of questions of improvement in the profession training can be focused on the aspects of interaction of different types of art in formation the students' readiness to creative self-realization and training on the level of interdisciplinary coordination.

Key words: creative self-realization, musical and creative activity, formation of readiness for creative self-realization of the teacher of musical art.

В сучасних умовах розбудови національної освіти перед сучасною педагогічною теорією і практикою постають актуальні питання реформування освітньої системи, одним з визначальних завдань якої є розвиток полікультурного, творчого потенціалу особистості. На розв'язання цих завдань спрямовані освітні національні програми, якими передбачається, що головною метою системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України.

Одним з принципів реалізації цієї проблеми слугує безперервність освіти, якою формуються потреби й здатність до самонавчання і самовдосконалення тих, хто навчається. Тому підготовка студентів у ВНЗ повинна якнайповніше забезпечувати процес формування готовності майбутнього вчителя до творчої самореалізації. Особливо актуальним є пошук поки що невикористаних резервів підвищення ефективності навчального процесу у вищих навчальних закладах. Таким резервом є створення відповідних умов для творчої самореалізації майбутнього вчителя, яка, становлячи активізуючу доміную, може слугувати джерелом успішної навчальної діяльності студентів. Водночас залишається невідпрацьованою цілісність системи творчого забезпечення процесу педагогічно-виконавських практик на музично-педагогічних факультетах, що негативно позначається на якості їх професійної підготовки.

Специфікою формування готовності до творчої самореалізації вчителя музики потребує комплексного підходу до вивчення педагогічних, естетичних, психологічних і музикознавчих аспектів проблеми. Сутність готовності вчителя до творчої самореалізації, її структура ґрунтуються на загальних педагогічних засадах, опрацьованих Ю. Азаровим, А. Алексюком, Ш. Амонашвілі, С. Архангельским, Г. Васяновичем,

М. Лещенко, С. Мельничуком, В. Сухомлинським. У музичній педагогіці висвітлюються її дидактичні основи в працях Л. Баренбойма, Л. Масол, В. Петрушина, А. Пілічаускаса, О. Ростовського, Л. Хлебнікової. Окремі питання формування готовності майбутнього вчителя музики до творчої діяльності в школі розглядалися Л. Арчажніковою, Б. Бриліним, І. Мариніним, О. Олексюк, Г. Падалкою, Н. Сегедою, П. Харченко, О. Щолоковою. Обґрунтування теоретичних засад творчої самореалізації особистості містяться у працях філософів (М. Бердяєв, І. Зязюн, Л. Левчук, М. Недашківська); психологів (Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, А. Леонт'єв, Я. Пономар'єв, В. Романець, С. Рубінштейн, Б. Теплов); дослідження вітчизняних (С. Гончаренко, Н. Миропольська, О. Сухомлинська, К. Ушинський) і зарубіжних вчених (А. Маслоу, М. Merleau-Ponty, К. Rogers, М. Farber. Педагогічному спрямуванню виконавської підготовки майбутнього педагога-музиканта присвячені дослідження М. Давидова, О. Ільченко, Г. Нейгауза, С. Пермінової, Г. Ципіна та інших.

Метою нашої статті є огляд наукових досліджень, спрямованих на визначення поняття та змісту готовності до творчої самореалізації майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Наявні дослідження окремих важливих аспектів означеної проблеми формування готовності до творчої самореалізації майбутніх учителів музики ще недостатньо повно розкриті в сучасних наукових працях. Соціальна й педагогічна важливість проблеми, потреба її теоретичного й методичного опрацювання та осмислення визначили напрямок дослідження, а саме, проблему творчої самореалізації особистості в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Проблема пізнання процесу творчого самовираження, реалізації творчого потенціалу особистості потребує вивчення процесуальних закономірностей. Категорія закономірності означає певну впорядкованість подій і явищ, відносні постійність і сталість головних детермінуючих чинників, регулярність зв'язку між явищами. У науковій літературі закономірність часто розуміється як більш загальне явище, ніж закон.

Деякі вчені тлумачать закономірність як недостатньо пізнаний закон. О. Ростовський розглядає відмінність між законом і закономірністю як гносеологічну: закономірність характеризує перший ступінь пізнання відповідної залежності між явищами і фактами, тоді як закон характеризує більш повне і конкретне співвідношення між цими явищами і фактами. Педагогічні закономірності відображають внутрішній суттєвий зв'язок явищ навчання і виховання, який зумовлює їх необхідний вияв і розвиток.

Головним завданням дослідження педагогічних закономірностей є розкриття насамперед зв'язків між явищами і фактами педагогічної дійсності.

Визначення дослідницьких завдань полягає у вивченні характеристик творчості, особливостей її формування та реалізації у структурі процесу діяльності. Одним з видів *творчості* як філософської категорії є художня творчість. Художня творчість – це створення естетичних цінностей особистістю. Тому виникають потреби вивчення питань творчості, типологічних особливостей художнього твору, загальних закономірностей творчого процесу, його визначальних сторін і складових частин, їх внутрішньої динаміки й багатоманітності.

Діалектика *творчого процесу* складна, багатоваріантна, полідетермінована, і творення художніх цінностей розглядається сучасними дослідниками в кількох аспектах. Основним з них є вивчення типології творчих процесів. Заслуговує на увагу дослідження творчої трансформації прототипу в художній тип чи образ як мікромоделі творчого процесу. При цьому виступають на передній план не зовнішні, а сутнісно-психологічні ознаки реальної особи. Саме вони виступають передусім стимулюючим фактором творчої активності, своєрідним сигналом художнього чуття, яке приводить у дію складні механізми художнього мислення й фантазії.

Особливе значення у вирішенні проблеми має висунута у свій час філософська концепція І. Франка. У своїх дослідженнях він зосередив увагу на питаннях психології відкриття, ролі свідомого і підсвідомого в процесі творчості, асоціативної діяльності як творчості.

Вивчаючи та порівнюючи концепції видатних дослідників стосовно творчості як філософської категорії і, зокрема, проблеми творчого процесу, можна визначити творчість як цілеспрямовану діяльність, яка створює в контексті даної культури принципово нові і соціально значущі матеріальні та духовні цінності.

Отож, процес творчості включає в себе три аспекти діяльності: реальне усвідомлення дійсності, процес технічного виконання і творче уявлення та фантазія, без яких не мають місця перші два аспекти. Без задуму, на який впливає творча уява і за допомогою якої народжуються ідеї, втрачається змога митця створити будь-який образ. Художня уява, що включається в творчу діяльність, сприяє створенню нових образів та об'єктів. Репродуктивно уява включається в процес засвоєння вже створеного об'єкта і допомагає наочно уявити його. Вона сприяє відтворенню образів нових для неї об'єктів, зображених чи описаних іншими. Потреба в репродуктивній уяві виникає в різних видах діяльності, без якої не можлива художня, учбова і наукова діяльність та повсякденне спілкування між людьми. Результати творчої уяви стають надбанням не

лише митця, але й усіх людей, завдяки цьому можна стверджувати, що розвиток творчого художнього уявлення сприяє прогресу.

Сьогодні проблема творчості є предметом особливої уваги фахівців у галузі філософії, психології, педагогіки, логіки, культури, історії, інформатики, соціології. Творче мислення своєю сутністю має безпосередній зв'язок з проблемами свідомості, пізнання, всім, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Особливо гостро постає проблема щодо створення умов на всіх освітянських рівнях формування творчих якостей та природних задатків особистості.

З позицій діяльнісного підходу творчість розглядається як специфічний спосіб діяльності, засіб освоєння реальної дійсності та використання його для розвитку суспільства (Г. Атанов, С. Безклубенко, І. Зязюн). При цьому продуктивна творчість розглядається як суспільне явище, що історично визначає ступінь розвитку суспільства і людини, виражений результатами матеріальної і духовної діяльності.

Оскільки особистість виступає предметом гуманітарного міждисциплінарного дослідження, її вивчення здійснюється на базі системного підходу, який передбачає застосування напрямків, що можуть реалізуватися в творчій діяльності і проявлятися як особистісні досягнення.

Необхідним елементом *творчої діяльності* є наявність теоретичної складової, що може слугувати адекватному аналізу чи моделюванню, прогнозуванню творчих проявів особистості, засвоєнню і використанню ефективних методик для вирішення потреб особистості. Тобто особистість не може стати носієм творчої діяльності, якщо вона не буде здатною використовувати теорію, як передумову найбільш ефективного вирішення практичних проблем. Основні сфери виявлення творчої діяльності – це особистість, її самопізнання, самовдосконалення, досягнення максимальної самореалізації та внутрішньої гармонії.

Творчість починається з висування внутрішніх, суб'єктивно забарвлених гіпотез, бо творча діяльність як будь-яка діяльність людини є органічним поєднанням фізичної, розумової та емоційної активності. В чому б людина не проявляла творчість, в її основу завжди покладено діяльність. При визначенні соціально-психологічних чинників індивідуальної творчості О. Клепиков та І. Кучерявий вказали на те, що слід виходити з трудової діяльності людини, оскільки поза нею вони не існують. Творча діяльність належить до сфери духовного виробництва, але вона завжди пов'язана з матеріальним процесом. Найважливішим вихідним принципом при аналізі індивідуальної творчості є визнання факту наявності в кожному виді діяльності елементів творчості. Внаслідок цього творча діяльність не може бути привілеєм певної верстви суспільства, вона поширюється на будь-який вид праці.

Б. Брилін вказує, що поняття «творчість» і «діяльність» процесуально взаємопов'язані. Цей зв'язок розкривається в такому аспекті: будь-яка творчість може розглядатися як діяльність, але не всяка діяльність є творчістю [1, с. 53].

Джерелом і спонукальною силою творчої діяльності є мотиви потреб, інтересів, внутрішні джерела духовних прагнень, прояви моди і виборча спрямованість смаків. Творчі сили й можливості особистості найбільш яскраво розкриваються при виникненні необхідності реалізувати поставлену мету, що має особисту значущість. У цьому випадку відбувається мобілізація сил і виявлення прихованих резервів. При досягненні поставленої мети розвиток не зупиняється, навпаки, він отримує новий стимул для подальшого вдосконалення й зародження постійного інтересу. Для творчої діяльності потрібна мотивація найбільшої сили для перетворення досягнутого у відправний пункт подальшого вдосконалення.

Розрізняється продуктивна (творча) і репродуктивна (нетворча) діяльність, яка відтворює і копіює створене. Однак, будь-яка продуктивна діяльність не можлива без репродуктивної, котра ніби завершує, шліфує і вдосконалює продуктивну, включаючи в себе творчі моменти. Якщо в репродуктивній діяльності повторюється створене раніше на основі розроблених способів і прийомів дій, то в продуктивній діяльності відбувається народження нової ідеї. Новизна може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Об'єктивно новим вважається продукт, який не має аналогів. Якщо ж він є новим лише для його творця, то новизна його суб'єктивна [1, с. 8].

За наявності психічної структури кожній людині притаманні задатки до виконання різних видів діяльності, які є лише потенційною можливістю. На прикладі людських долі можна довести просту істину: якщо менші задатки потребують більших зусиль, то вони частіше реалізуються у творчих здібностях. Завдяки напруженій праці і силі волі людина здатна досягти разючих результатів.

Не можна пов'язувати творчі здібності з результатами людської діяльності, які належать до вершини вияву людського духу: науковими відкриттями, створенням цінностей світової культури тощо. Творчість, тобто виробництво нового, не є рідкісним і дивовижним привілеєм незвичайних осіб, бо всі люди створюють нове у своєму буденному житті. Аспекти творчості численні, тобто кожна людина тою чи іншою мірою використовує свою здатність до творчості.

В. Романець зазначає, що поки розвивається здібність до продуктивності, не слід застосовувати критику, яка згасить продуктивність. У цьому відношенні і творчий рівень продукту, і його спрямованість треба оцінювати лише попередньо. Тією мірою, якою вони виявляють свій перший найпростіший зв'язок,

ці знахідки у відношенні одна до одної стають варіантами. В їх створенні виявляється творча здібність [4, с. 79-80].

Критичність, пов'язана з раціоналістичним творчим типом, робить процес удосконалення невираженим, бо її вже було вичерпано у творчому процесі як вже усвідомленому. Навпаки, інтуїтивний творчий тип весь час прагне до вдосконалення. Тип фантазійний має проміжну характеристику. Ці типи зрештою свідчать про те, що творчість обов'язково мусить бути чітко усвідомленим процесом. Якщо на будь-якому етапі продуктивної дії такої усвідомленості бракує, вона виринає в іншому. *Творчий процес* повинен мати достатню міру усвідомленості, без цієї міри він не може досягти справжньої оригінальності.

Коли до складу оптимального тлумачення входять всі необхідні елементи, усвідомленість творчого процесу вважається найповнішою. Це визначає раціоналістичний творчий тип. Синтез неоптимальних елементів свідчить про інтуїтивний тип творчості. Фантазійний тип визначається несподіваними зв'язками на основі яскравої винахідливості. Раціоналістичний творчий тип більше схильний до критичності, фантазійний – менше, а інтуїтивний – зовсім мало. Творчий процес, маючи значну базу продуктивності і не стримуючись будь-якими бар'єрами, разом з тим виходить з єдиного джерела. Тому справжня оригінальність виявляється у своєрідному погляді на об'єкт творчої діяльності.

Узагальнення естетико-філософських джерел сучасних досліджень вказує на те, що перспективним може стати аналіз вказаної проблеми на перехресті творчої діяльності, теорій особистості і культури. Це передбачає наявність ще маловивченого і відносно самостійного наукового напрямку – *педагогіки творчості*, що містить в собі як естетико-філософські, так і психолого-педагогічні основи в сучасній науці. При врахуванні багатства системи якостей особистості стає можливим визначення соціального, наукового та культурного рівнів її розвитку. Педагогіка творчості вивчає механізм оволодіння особистістю системи культурних цінностей шляхом продуктивної та репродуктивної діяльності, якість якої визначається ступінню цього оволодіння. Вона розглядає характеристики виховної цінності культури через аналіз її значення в процесах творчості. Відображаючи і пояснюючи особливості активного оволодіння особистістю різноманітними культурними явищами через реалізацію індивідуальних досягнень, вона визначає можливі напрямки, форми, засоби, методи управління з метою педагогічного впливу.

Педагогіка творчості ставить завдання аналізу зв'язків освітньої діяльності і потенціалу особистості з урахуванням того значення, якого набувають для особистості творчі досягнення. З колом проблем педагогіки творчості органічно переплітаються проблеми загальної теорії та історії культури. І це не випадково, оскільки мислення, творчий досвід і здібності особистості мають історичну природу, без якої неможливе вивчення їх співвідношень. Тому вони є комплексним завданням педагогіки, психології, теорії культури, музикознавства. Творчий досвід особистості виступає індивідуальною формою вираження результатів культурного впливу і результатом сприйняття нею культурних цінностей, ступенем активного індивідуального засвоєння культурних багатств і її культурною діяльністю. Формування творчого досвіду відбувається поетапно, де кожний наступний етап розкриває рівень міцності засвоєння попередніх знань, умінь і навичок, розвиваючи *творчий потенціал* особистості. Ці найбільш продуктивні, оптимально організовані етапи виявляються у навчальних стосунках.

Розвиток творчого потенціалу особистості передбачає власну активність, спрямовану на досягнення певного рівня прагнення у самопізнанні та самовдосконаленні, що є елементами всього життєвого шляху людини, яка прагне самореалізуватися.

Проблематика самореалізації особистості активно досліджувалася й західними вченими. У гуманістичній психології особистості, що ґрунтується на філософії екзистенціалізму (А. Маслоу, К. Роджерс, М. Фарбер) сама реалізація індивідуальності розглядається як неповторний, одиничний вияв. За дослідженням А. Маслоу, повністю самореалізуються лише близько 1% дорослого населення, які репрезентують собою взірць психологічно здорових людей [2, с. 200-201].

Значний інтерес представляють праці видатного французького філософа М. Мерлі-Понті, який розглядав прагнення до реалізації та пошук особистістю сенсу свого життя як природжену мотиваційну тенденцію. Він відзначав: «Феноменологічне поняття мотивації є одним з тих рухливих концептів, необхідних для повернення до феноменології. Один феномен запускає інший – не об'єктивно ефективною, подібною тій, що запускає природні події, але завдяки сенсу, що надає йому – таким чином, є певний сенс буття, що спрямовує рух феноменів замість того, щоб бути присутнім в експліцитній формі у кожного з них за діючою причиною» [3, с. 95]. У наведеному прикладі лише інтенція погляду мотивує ілюзію руху в об'єкті, однак у міру того, як мотиваційний феномен реалізується, починає проявлятися його внутрішній зв'язок з мотивуючим феноменом самореалізації.

Отже, спираючись на авторитетні наукові джерела й проаналізувавши наукові позиції дослідників проблеми, можна зробити висновок, що самореалізація – це свідомо, цілеспрямована матеріально-практична, соціальна й духовна діяльність особистості, спрямована на реалізацію власних сил, здібностей, обдарувань, можливостей. Прагнення до самореалізації природно відповідає природі естетичної свідомості

особистості, де першорядна роль належить механізмам самооцінки і може стати важливим педагогічним засобом впливу. Естетичні аспекти самооцінки вимагають особливого образу та способу мислення, навичок аналізу та узагальнення. Цей аспект стає діалектично цінним у взаємовідносинах двох сторін естетичної свідомості особистості: сприйнятливої чутливості і творчого прояву й передбачає подальші наукові пошуки в розробці наукових теорій проблеми творчої самореалізації та готовності до її втілення у майбутній професійній діяльності вчителів мистецького напрямку.

Література

1. Брылин Б.А. Музыкально-творческое развитие учащихся в условиях досуга / Б.А.Брылин.– Киев: КДИК, 1998.– С.53.
2. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу // Психология личности в трудах зарубежных психологов: Хрестоматия / Сост. и общ. ред. А.А. Реана. – СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – С.200-216.
3. Merleau-Ponty M. Les sciences de L’homme et la phenomenologie / M. Merleau-Ponty. – P., 1968. – P. 95-100.
4. Романець В.А. Виховання творчих здібностей у студентів / В.А. Романець. – Київ : Вища шк., 1973. – С. 79-80.
5. Теплова О. Ю. Соціологічні аспекти формування готовності до творчої самореалізації студентів музично-педагогічних факультетів / О.Ю. Теплова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців. Зб. наук. праць. Вип. 8. – К.- Вінниця, 2005. – С. 469.

References

1. Brylin B.A. Muzykalno-tvorcheskoe razvitie uchashihsya v usloviyah dosuga / B.A. Brylin. – Kiev : KDIK, 1998. – S.53.
2. Maslou A. Psihologiya bytiya / A. Maslou // Psihologiya lichnosti v trudah zarubezhnyh psihologov: Hrestomatiya / Sost. i obsh. red. A.A. Reana. – SPb.: Izd-vo “Piter”, 2000. – S.200-216.
3. Merleau-Ponty M. Les sciences de L’homme et la phenomenologie / M. Merleau-Ponty. – P., 1968. – R. 95-100.
4. Romanec V.A. Vihovannya tvorchih zdibnostej u studentiv / V.A. Romanec. – Kiyiv : Visha shk., 1973. – S. 79-80.
5. Teplova O. Yu. Sociologichni aspekti formuvannya gotovnosti do tvorchoyi samorealizaciyi studentiv muzichno-pedagogichnih fakultetiv / O.Yu. Teplova // Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metodiki navchannya u pidgotovci fahivciv. Zb. nauk. prac. Vip. 8. – K.- Vinnicya, 2005. – S. 469.

УДК 378.37.013.001.76

DOI 10.31652/2415-7872-2019-58-161-166

IMPLEMENTATION OF THE PERSON-ORIENTED APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES BY MEANS OF CONTEXTUAL LEARNING

T. Khomiakovska, O. Matienko

The attempt to determine and analyze pedagogical conditions and ways of implementation of the person-centered approach in teaching foreign languages has been made in the article. The essence of using the technology of contextual learning of a foreign language is revealed, which implies creation of specific pedagogical conditions and adaptation of the forms of work with students. It is shown that realization of potential possibilities of contextual learning of a foreign language consists in expanding and deepening professional knowledge of the future specialists by means of a foreign language. The basic principles of contextual learning are named and analyzed: psychological and pedagogical provision of the student's personal inclusion in educational activities; consistent modeling of the forms and conditions of professional activity of specialists in the educational activity of students; problem character of the content of training; conformity of the forms, content of education and the purposes of organization of educational activities of students; the leading role of cooperative activity, interpersonal interaction and dialogical communication in the educational process, etc.

Key words: person-centered approach, educational and pedagogic situation, educational technology, contextual learning, principles of contextual learning, foreign language communication, communicative situation.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ

Т. О. Хомяковська, О. С. Матієнко

У статті зроблено спробу визначити та проаналізувати шляхи та педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчанні іноземної мови. Розкрито суть використання технології контекстного навчання іноземної мови, яка полягає у створенні специфічних педагогічних умов і адаптації форм роботи зі студентами.